

Світлана Чернецька
(Переяслав-Хмельницький)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ОСВІТИ ТА ІСТОРІЇ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Статтю присвячено експозиції Музею освіти та історії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», що відображає історію розвитку освіти та становлення педагогічної думки на Переяславщині.

Ключові слова: музей, експозиція, екскурсія, освіта Переяславщини, педагогічний університет, освітньо-масова робота.

Музей освіти та історії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди» є структурним підрозділом університету, який цілеспрямовано збирає, зберігає та експонує предмети, котрі не лише ілюструють історію створення закладу, а й відображають історію розвитку освіти та становлення педагогічної думки на Переяславщині. Обрана нами концепція не є випадковою, адже, по-перше, за твердженням дослідників Переяславського краю, земля з давніх часів славилась любов'ю до просвіти. Літописи згадують про заснування Переяславським єпископом Єфремом перших шкіл у часи правління Всеволода Ярославича та Володимира Мономаха. При Вознесенському монастирі 4 березня 1702 р. за клопотанням гетьмана Івана Мазепи було започатковано школу грамоти при єпископській кафедрі, яка у 1738 р. була реорганізована в колегіум завдяки зусиллям єпископа Переяславського Арсенія Берла. Після того вже 300 років поспіль продовжують свої освітні традиції навчальні заклади, серед яких особливе місце займає власне наш університет. По-друге, на сьогоднішній день у нашому місті відсутня музейна установа краєзнавчого типу, котра висвітлювала б таку важливу сторінку суспільно-культурного життя переяславців, як освіта.

Метою даної статті є аналітичний огляд експозиції Музею освіти та історії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Так, музей було відкрито у 1996 р. на честь першого ювілею закладу. Експозиція музею розповідала про передумови створення вузу, педагогічний колектив, здобутки за перші десять років існування закладу. Для експозиції було виділено одну з аудиторій центрального корпусу на другому поверсі. Першими експонатами музею, які, до речі, розміщувалися на полицях звичайних книжкових шаф, були експонати архівних документів, подарунки гостей вузу, як українських, так і зарубіжних, наукові збірки матеріалів щорічних Сковородинівських і Шевченківських читань, наукові праці та підручники, підготовлені викладачами вузу, а також фотографії. За браком навчальних аудиторій (у 1996 р. інститут ще знаходився на стадії розбудови) приміщення музею використовувалося для проведення лекційних занять.

Згодом, коли вуз готувався до святкування 15-ої річниці існування та відзначення важливої події – присвоєння йому статусу університету, – керівництвом було прийнято рішення провести реекспозицію музею і виділити для його роботи окреме приміщення. Головною ідеєю оновленої експозиції став показ цілісної картини розвитку закладу й загалом освіти на Переяславщині. Особлива роль у підготовці нової експозиції та розбудові музею належить ректору університету, академіку, доктору історичних наук, заслуженому працівнику освіти Віктору Петровичу Коцуру [2, с. 24].

Готуючись до реорганізації експозиції, оргкомітет, що складався у першу чергу з викладачів вузу, а також співробітників НІЕЗ «Переяслав», обґрунтував нову концепцію музею та намітив тематико-експозиційний план. Відповідно до ухваленої організаційним

комітетом концепції головним акцентом новоствореного музею стало висвітлення більш ніж трьохсотрічної традиції неперервного освітнього процесу на Переяславщині: від Духовної школи, що діяла при Переяславській єпархії у XVIII ст., до сучасного ВНЗ, який відповідав новітнім освітнім технологіям XXI ст.

Експозиція музею побудована за тематичним планом, чітко відповідає вищевказаній концепції та складається із чотирьох основних розділів: 1) освіта Переяславщини XVIII ст.; 2) освіта Переяславщини періоду XIX – початку XX ст.; 3) освіта Переяславщини в період радянської влади; 4) історія розвитку ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» з 1986 р. по теперішній час.

Кожен з перших трьох розділів розповідає про навчальні заклади, що функціонували на території Переяслава в зазначені періоди, та про окремих особистостей, відомих людей, що навчалися і працювали тут. Четвертий, найбільший за обсягом розділ музею, що стосується, власне, історії розвитку нашого закладу, представлений чотирма напрямками: історія вузу, навчальний процес, наукова діяльність, виховна робота, міжнародна діяльність.

Щодо експонатів музею особливої уваги заслуговують книги, датовані XVIII-XIX ст., розміщені в перших двох вітринах, котрі охоплюють період від Київської Русі до XVIII ст. Згадані раритети занурюють відвідувачів у глибину століть.

Окрасою музейного надбання є краєзнавча колекція скульптурних портретів діячів української освіти та культури, виконана старшим викладачем кафедри мистецьких дисциплін вузу, заслуженим художником України, членом Спілки художників України С.Ю. Куцим. Роботи даної колекції розміщені не лише в музеї, а є окрасою фойє другого поверху центрального корпусу університету, іменних аудиторій, бібліотечних і конференц-залів. Зокрема скульптурний ансамбль, що розміщується в фойє головного корпусу, де здебільшого знаходиться адміністрація закладу, а також і сам музей, представляє плеяду найвидатніших випускників Переяславського колегіуму. Загалом у колекції налічується 28 гіпсових погрудь і скульптур. Варто звернути увагу на те, що з кожним роком колекція поповнюється новими постатями як історичних осіб, так і сучасників.

Важливу роль у поширенні різноманітної інформації засобами музейних інституцій відіграють такі форми освітньо-масової роботи як екскурсії, лекції, консультації, наукові читання (конференції, сесії, засідання), клуб (гуртки, студії), конкурси (олімпіади, вікторини), зустрічі з цікавими людьми, концерти (літературні вечори, театральні вистави, кіносеанси), свята, історичні ігри тощо. Саме такі заходи дослідник музейної педагогіки М. Юхневич вважає базовими у діяльності музеїв [4].

Розглядаючи екскурсійну діяльність нашого музею, варто відмітити, що в ньому існує практика проведення як оглядової екскурсії, так і тематичних. Оглядова екскурсія розповідає про історію освіти Переяславщини від часів Київської Русі до сьогодення, тематичні, в свою чергу, відповідають окремо взятим розділам музею.

Друге місце після екскурсій серед форм масової роботи в музеях належить лекціям. Хотілося б відмітити, що курс лекцій розроблений членами Ради нашого музею за такою схемою: «абітурієнт – студент першого курсу – студент старших курсів». Зокрема, абітурієнтам пропонується лекція про наш навчальний заклад, у якій детально розповідається про інститути та факультети вузу, спеціальності, що ними надаються, а також про заходи дозвілля студентської молоді, виконуючи таким чином профорієнтаційну роботу. В свою чергу студентам першого курсу пропонується лекція «Витоки шкільництва та вищої педагогічної освіти в Переяславі-Хмельницькому», а студентам старших курсів – «Розвиток педагогічної думки і освіти на Переяславщині від початку XVIII століття до теперішнього часу», «Педагогічні ідеї Григорія Сковороди» та «Найвидатніші випускники Переяславського колегіуму», «Йосип Максимович Бодяньський – дослідник Пересопницького Євангелія» та інші.

Не маючи змоги в межах однієї публікації розглянути усі вищезгадані тематики екскурсійних лекцій, вважаємо за доцільне зупинитися на оглядовій, а саме «Освіта Переяславщини від часів Київської Русі до сьогодення». Під час екскурсії відвідувачі дізнаються,

що Переяслав – давнє українське місто, історія якого налічує вже понад одинадцять століть. Перша письмова згадка про нього датується 907 роком від Різдва Христового, коли назва міста згадується у «Повісті минулих літ», де передається зміст договору Русі з Візантією, що був укладений після вдалого походу Київського князя Олега на Константинополь. У часи Київської Русі Переяслав був одним з найбільших міст, третім за ліком після Києва та Чернігова і відіграв важливу роль форпосту у захисті від набігів кочовиків зі степу (печенігів, половців).

У період правління Всеволода Ярославича, брата Анни Ярославни, дружини французького короля Генріха I та сина Ярослава Мудрого, Переяслав став центром удільного князівства. До речі, з Переяславом пов'язана й перша згадка назви «Україна», а саме у літописі під 1187 р. повідомлялося про смерть переяславського князя Володимира Глібовича, онука Юрія Долгорукого, засновника Москви.

В охарактеризований період Переяслав був одним з найвизначніших центрів освіти і культури Київської Русі. Свідченням цього є літописні згадки про існування в місті шкіл, заснованих єпископом Єфремом у період правління князя Всеволода Ярославича та Володимира Мономаха. Зокрема, у Переяславі була написана основна частина знаменитої пам'ятки давньоруської літератури – «Повчання дітям» Володимира Мономаха (1094-1098 рр.).

Негативний вплив на подальший розвиток як освіти на Переяславщині, так і давньоруської держави в цілому, справило монголо-татарське нашествя, яке привело до занепаду міста і зникнення майже усього його населення. Відновлення міста відбулося у XVI ст., а саме 6 березня 1585 р. (грамота польського короля Стефана Баторія Костянтину Острозькому, що надавала місту Магдебурзьке право та звільняла жителів від податків). З відродженням міста відродилася й освіта. У Переяславі діяв єзуїтський колегіум, заснований Лукашем Жолкевським, воєводою Брацлавським, старостою Переяславським. Із двох типів єзуїтських шкіл, що існували на той час (середній і вищий), переяславський колегіум належав до середнього типу та надавав гуманітарну освіту. Таку колегію утворювали 5 класів: три нижчі (граматичні) та дві вищі (гуманістичні). У 1637 р. відкрито граматичні класи; з 1642 р. – музичну бурсу для бідних учнів; з 1645 р. почав діяти клас поетики, в якому вивчали класичні мови; у 1646 р. відкрито клас риторики. Колегіум проіснував до 1648 р., часу, коли почалася Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького.

На сьогодні наш університет пишається тим, що він є продовжувачем неперервної 300-літньої традиції, що бере свій початок з 1702 р., коли 4 березня, за єпископства Захарія Корніловича, при Вознесенському монастирі було відкрито початкове духовне училище – школа грамоти для навчання дітей духовенства [3, с. 1]. До речі, статус університету наш навчальний заклад отримав рівно 300 років потому.

1706 р. при архієрейській кафедрі Вознесенського монастиря Іваном Максимовичем (маляр-іконописець, засновник Києво-Печерської малярні) на базі іконописної майстерні Федора Миславського засновано школу іконопису. У 1714 р. створено «шиферні» школи, у яких навчання для дітей духовенства було обов'язковим. З 1721 р. передбачалося відкриття архієрейських шкіл для навчання дітей духовенства. Наступною віхою в історії освіти на Переяславщині стає Переяславський колегіум, заснований у 1738 р. переяславським єпископом Арсенієм Берло. Колегіум став одним із перших вищих навчальних закладів Лівобережної України, навчально-виховна діяльність у якому здійснювалася за зразком Києво-Могилянської академії.

У 1753-1757 рр. за участі переяславського єпископа Івана Козловича збудовано нові навчальні корпуси, які збереглися й до сьогодні (наразі там розміщено меморіальний музей Григорія Сковороди, який у 1753 р. працював на посаді професора піітики). З 1754 по 1759 рр. Григорій Сковорода виконував обов'язки приватного вчителя сина представника переяславської полкової старшини Степана Томари – Василя. У 1773 р. за участі єпископа Юва Базилевича було відкрито клас філософії. 1781 р. за єпископства Іларіона Кондратовича засновано клас богослов'я, що надало колегіуму статус повного духовного навчального закладу.

Як стверджують дослідники переяславського краю, «серед викладачів колегіуму переважали вихідці з Київської академії і освіченого київського духовенства» [1, с. 75].

Відомо, наприклад, звернення переяславського єпископа в 1743 р. в Києво-Печерську Лавру з проханням прислати до колегіуму вчених монахів.

Викладання в Переяславському колегіумі, як зазначалося вище, будувалося по зразку Київського колегіуму. В освітньому закладі, крім російської мови, вивчалися латинська, грецька і польська мови, про що свідчать документи 1798 р., у яких згадується, що «собравшиеся ученики словяно-латынского учения обучаются» [1, с. 76]. Курс навчання був шестирічним. Кожен клас називався «училищем» або «школою», а також мав назву залежно від змісту та характеру навчання в ньому. Так, у документі того часу (лист від 11 вересня 1738 р.) говорилося: «...в новоооруженных ...училищах имеют быть сего года зачаты учения фары и инфымы, грамматики и синтаксиса, поэтики и риторики для коих учений уже и учителя учреждены».

В нижчому класі, який називався «фара», викладались елементарна граматика російської мови, чистописання («краснописание»). В наступних трьох граматичних класах (инфимы, грамматики, синтаксисы) вивчали латинську мову та синтаксис. Про клас граматики сучасники говорили: «учит слов и мовы». Латинська мова в колегіумі була практично розмовною мовою. Окрім того, в навчальному закладі вивчали арифметику, геометрію, історію, співи.

У складі учнів колегіуму переважали діти духовенства. Так, у 1738 р. із 110 учнів 65 були із духовенства, решта – діти козацьких старшин, реєстрових козаків, міщан, а також селян. Вік дітей був різним: від 11 до 25 років. Серед учнів колегіуму були приїжджі із різних міст Лівобережної України – Ніжина, Сум, Конотопа, Гадяча, Глухова, Любеча, а також із Правобережжя.

Випускники Переяславського колегіуму часто для вдосконалення знань вступали до Київської академії. Після відкриття у 1799 р. класу філософії, а в 1800 р. – класу богослов'я, семінарія перетворилася в духовну школу. Втративши свій загальноосвітній характер, вона набула спеціального призначення – підготовка духовенства, отримавши нову назву – «духовна семінарія». Кількість учнів у семінарії іноді досягала 500 чоловік. У 1862 р. семінарія була переведена до Полтави. Цікавим фактом є те, що перший проректор Переяславської семінарії, що не мав духовного сану, – Федор Домонтович, став ініціатором введення щорічних травневих канікул.

Переяславську семінарію закінчив відомий український історик і археолог Йосип Бодяньський, майбутній професор Московського університету. Ще будучи студентом, він виявив у бібліотеці семінарії знамените Пересопницьке Євангеліє, подароване свого часу Іваном Мазепою Вознесенському монастирю в Переяславі. До речі, дане Євангеліє є єдиною книгою, що дійшла до нашого часу, написаною українською мовою. На сьогоднішній день дане видання використовують під час інавгурації Президента України.

Окрім того, серед відомих випускників семінарії були Михайло Матвійович Херасков (1733-1807) – письменник, поет, ректор Московського університету; Ілля Федорович Тимківський (1773-1853) – професор, письменник, ректор Харківського університету; Хома Трохимович Тихорський (1713-1804) – доктор медицини, член Санкт-Петербурзької АН; Андрій Семенович Братановський-Романенко – архієпископ Білоруський і Могиланський, член священного Синоду та АН; Павло Григорович Житецький (1836-1911) – дослідник української мови та літератури, член Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, член-кореспондент РАН.

Після переведення семінарії до Полтави у Переяславі, на базі вже існуючого духовного закладу, відбулося відкриття духовного училища, яке проіснувало до 1917 р. Навчання у ньому тривало протягом 6 років за програмою класичної гімназії [3, с. 1].

XIX століття позначилося існуванням у Переяславі значної кількості навчальних закладів. Зокрема у другій половині XIX ст. розпочала роботу жіноча гімназія; діяли повітове, приходське, єврейське, комерційне училища, жіночий пансіонат Артемоної тощо. 1 жовтня 1906 р. відбулося відкриття чоловічої гімназії. Цікаво, що окремі будівлі й сьогодні виконують функції навчальних закладів.

Черговою віхою у розвитку освіти на Переяславщині стала діяльність Переяславського педагогічного училища. Основні етапи його розвитку: 1932 р. – створено педагогічний

технікум; 1937 р. – технікум перейменовано на педагогічну школу, яка з 1944 р. називалася Переяслав-Хмельницьким педагогічним училищем; у 1987 р. училище було переведено до м. Біла Церква. За 55 років існування училище підготувало понад 9 тис. учителів початкових класів і вихователів для шкіл і дошкільних закладів Київської та інших областей.

23 червня 1986 р. було засновано наш навчальний заклад, який розпочав свою діяльність як філіал Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького. На час відкриття установи існувало два факультети: філологічний та педагогічний. 24 листопада 1993 р. вийшла Постанова Кабінету міністрів про створення Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту. Важливою датою в житті навчального закладу стало 31 грудня 1994 р., коли вступила в дію Постанова Кабінету міністрів «Про присвоєння імені Г.С. Сковороди Переяслав-Хмельницькому ДПІ». 14 березня 2002 р. опубліковано Наказ міністерства освіти та науки України про оголошення розпорядження Кабінету міністрів від 28 лютого 2002 р. «Про утворення Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету» [3, с. 1].

Таким чином, експозиція Музею освіти та історії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», відповідаючи головній навчальній і науково-просвітній концепції, у хронологічному порядку відображає історію розвитку освіти та становлення педагогічної думки в регіоні. Експонати музею занурюють відвідувачів у представлені в кожному із розділів періоди, позитивно впливаючи на сприйняття отриманої в ході екскурсії чи лекції інформації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Р. Освіта на Переяславщині в XVII-XVIII століттях / Р. Бондаренко, Н. Коцур; під ред. І.П. Стогнія // Переяславська земля і духовний світ людини. Збірник наукових праць. – К.; Переяслав-Хмельницький: Пальміра, 1998. – С. 75-77.
2. Демуз І. Музеї при закладах освіти Переяславщини / І. Демуз // Переяславський літопис. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 2. – С. 22-37.
3. Три століття безперервного освітнього процесу в Переяславі // Початкова школа. – 2001. – № 12. – 79 с.
4. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: Учебное пособие по музейной педагогике / М.Ю. Юхневич. – М., 2001. – 255 с.

Чернецкая С. История развития образования Переяславщины в экспозиции Музея образования и истории Переяслав-Хмельницкого педагогического университета.

Статья посвящена экспозиции Музея образования и истории ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды», которая отображает историю развития образования и становления педагогической мысли на Переяславщине.

Ключевые слова: музей, экспозиция, экскурсия, образование Переяславщины, педагогический университет, образовательно-массовая работа.

Chernets'ka S. History development of formation of Pereyaslavschniny in the display of Museum of education and history of Pereyaslav-Khmelnicy state pedagogical university.

The article is devoted activity of Museum of education and history of SHEE «Pereyaslav-Khmel'nickiy of state pedagogical university of the name of Hryhorij Skovorodi». The special attention is concentrated on the conceptual idea of museum which represents history of development of formation of Pereyaslavschnini.

Key-words: museum, display, excursion, formation of Pereyaslavschnini, pedagogical university, educationally mass work.

Одержано 26.09.2013.